

POLISEMI ING RUBRIK PAWARTA KALAWARTI DJAKA LODANG WARSA 2016

THE USE OF POLYSEMY ON THE NEWS ITEMS OF DJAKA LODANG MAGAZINE IN 2016

Dening: Rahmawati Ulfah Oktavia, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta, rahmawatiulfahoktavia@gmail.com.

Sarining Panaliten

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken tembung ingkang ngewrat polisemi ing rubrik pawarta salebeting kalawarti Djaka Lodang warsa 2016. Tembung ingkang ngewrat polisemi ingkang dipuntliti gayut kaliyan 1) wujud ingkang ngewrat polisemi, 2) jinising tembung ingkang ngewrat polisemi, saha 3) *tipe* gegayutan tegesing tembung ingkang ngewrat polisemi. Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. Cara kangge nganalisis data inggih menika kanthi cara *deskriptif*. Cara anggenipun ngesahaken *data* inggih menika ngginakaken *validitas triangulasi teori, validitas semantik kontekstual* saha *reliabilitas stabilitas*. Asiling panaliten inggih menika gegayutan kaliyan wujud ingkang ngewrat polisemi, jinising tembung saha *tipe* gegayutan tegesing tembung ingkang ngewrat polisemi ing rubrik pawarta salebeting kalawarti Djaka Lodang warsa 2016. Wujuding polisemi kaperang dados kalih inggih menika tembung saha frasa. Tembung ingkang ngewrat polisemi taksih saged dipuperang dados sekawan inggih menika lingga, andhahan, camboran saha rangkep. Jinising tembung ingkang ngewrat polisemi kaperang dados tiga inggih menika kriya (*verba*), aran (*nomina*) saha kaanan (*adjektiva*). Tembung ingkang ngewrat polisemi menawi dipuntingali saking *tipe* gegayutan tegesing tembung polisemi kaperang dados pitu inggih menika *pengelompokan makna sampingan, tipe derivasi nol/kosong, tipe derivasi afiksasi, tipe asosiatif konstituen keseluruhan, tipe hubungan anggota kelas, tipe hubungan asosiatif kontiguitas temporal, saha tipe asosiatif atributif keseluruhan*.

Pamijining tembung: polisemi, djaka lodang.

Abstract

This research aims to describe the use of polysemy on the news items of *Djaka Lodang Magazine* in 2016. They will be described based on 1) polysemy words forms, 2) polysemy type of words, and 3) polysemy type of words meaning relation. This is descriptive-based research. The data that is used in this research are polysemy words or phrases. The data collection technique is read-note taking technique. The research used semantics analysis. The data analysis used descriptive-based analysis. The data validity was referred to triangulation theory and contextual semantic to validate the data. Then, the reliability was checked using stability reliability. The result of this research is related to polysemy theory. It can be seen in the polysemy words form, type of polysemy words, and polysemy type of words meaning relation on the news items of *Djaka Lodang Magazine* in 2016. Based on the polysemy linguistic forms they can be grouped into two categories which are words and phrases. Polysemy words formation then can be grouped into four categories which are basic word (*lingga*), suffixes (*andhahan*), compound words (*camboran*), and repeated words (*rangkep*). Polysemy type of words can be grouped into three categories which are verbs, nouns, and adjectives. Polysemy type of words meaning relation can be grouped into seven categories which are types of words meaning, null derivation type, derivation affixes types, total associative constituent type, words class relation type, temporal connective associative relation type, and total attributive associative type.

Keywords: polysemy, djaka lodang.

PURWAKA

Panganggening tembung asring dipunsebat dening panyerat kanthi ancas kangge paring titikan seratanipun. Bab kasebat kaangkah supados narik kawigatosan pamaos satemah *minat* anggenipun

style utawi *gaya* (Keraf, 2004: 113), dipunginakaken maos asiling seratan dados inggil. Salah satunggaling prekawis ingkang wonten inggih menika panganggening tembung ingkang gadhah teges langkung saking setunggal utawi

asring dipunsebat polisemi (Sukmawati, 2008: 7). Tembung ingkang ngewrat polisemi saged dipunmangertosi tegesipun kanthi pas menawi sampun dipunangge utawi dumunung ing satunggaling ukara. Tembung kasebat asring njalari pamaos anggenipun mangertos maksud saking seratan boten jumbuh kaliyan maksud ingkang dipunandharaken dening panyerat. Tuladhanipun nalika pamaos manggihaken tembung *kalih* ndadosaken anggenipun negesi kirang manteb. Menapa ingkang dipunmaksud inggih menika *kalih* awujud tembung wilangan *loro*, utawi *kalih* ingkang ateges *karo*.

Panganggening polisemi ingkang ancasiipun kangge narik kawigatosan pamaos asring dipunginakaken ing rubrik pawarta, kados tuladha wonten nginggil. Rubrik pawarta inggih menika perangan ing kalawarti utawi koran ingkang ngewrat sedaya prekawis sumberipun saking masarakat dumugi pemerintah. Ancasiipun rubrik pawarta dipunserat inggih menika kangge paring pawarta dateng pamaos. Tembung polisemi ingkang dipunangge ing rubrik pawarta asring nuwuhaken teges konotasi. Bab kasebat asring nuwuhaken prekawis bilih pamaos anggenipun negesi wacana boten trep kaliyan ingkang dipunmaksud dening panyerat. Supados perkawis ingkang dipuntliti menika saged *fokus* pramila perkawis menika dipunwatesi namung bab wujuding tembung ingkang ngewrat polisemi, lajeng jinising tembung ingkang ngewrat polisemi, saha tipe gegayutan tegesing tembung ingkang ngewrat polisemi.

Adhedhasar watesaning perkawis menika, pramila wonten wosing prekawis bab ingkang dipunrembag wonten ing penelitian kados ing ngandhap menika;

1. Menapa kemawon wujuding tembung ingkang ngewrat polisemi ing rubrik pawarta kalawarti *Djaka Lodang* warsa 2016?
2. Menapa kemawon jinising tembung ingkang ngewrat polisemi ing rubrik pawarta *Djaka Lodang* warsa 2016?
3. Kados pundi *tipe* gegayutan tegesing tembung ingkang ngewrat polisemi ing rubrik pawarta kalawarti *Djaka Lodang* warsa 2016?

Wonten panaliten menika naliti bab polisemi. Miturut Sudiro (2014: 32) ingkang ngandharaken bilih polisemi inggih menika tembung ingkang gadhah mapinten-pinten teges sami saha gadhah gegayutan. Dene Kridalaksana (lumantar Wijana, 2008: 60) ugi gadhah pamanggih bilih polisemi inggih menika tembung ingkang dipunginakaken ing salebeting ukara ananging gadhah teges ingkang beda adhedhasar *konteks* ukaranipun. Polisemi ingkang dipuntliti inggih menika polisemi ing salebeting rubrik pawarta. Miturut Mulyani (2014:23) ngandharaken bilih *rubrik* asring dipunsebat *kepala karangan* utawi perangan ingkang wonten ing koran utawi kalawarti. Salajengipun wonten panaliten menika panaliti ngginakaken cara *human instrumen*, panaliti dipuntuntut saged netepaken *fokus* panaliten, sumber data, ngempalaken data, *analisis* data, *nafsiraken* data saha paring dudutan saking

asiling panaliten (Sugiyono, 2006: 251). Cara menika dipunginakaken amargi gayut kaliyan cara ngempalaken *data* wonten panaliten menika, inggih menika ngginakaken cara *baca catat*, saha kertu data. Asil saking panaliten menika awujud *deskripsi* tetembungan polisemi dipuntingali saking wujud, jinis, saha *tipe* gegayutan tegesipun.

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Panaliten kanthi irah-irahan “*Polisemi ing Rubrik Pawarta Kalawarti Djaka Lodang Warsa 2016*” kalebet panaliten *deskriptif*. Ancasing panaliten migunakaken panaliten *deskriptif* kangge ngandharaken tetembungan ingkang ngewrat polisemi. Tembung menika karembag babagan wujuding tembung, jinising tembung saha *tipe* gegayutan tegesing tembung ingkang ngewrat polisemi.

Data, Instrumen, dan Teknik Pengumpulan Data

Panaliten menika mbetahaken *data* saha sumber data. *Data* utawi *objek* ing panaliten menika awujud tetembungan ingkang ngewrat polisemi. Cara ngempalaken data ing panaliten inggih menika kanthi cara *baca catat* salejengipun data dipunserat ing kertu data. *Teknik baca catat* inggih menika cara ngempalaken data kanthi cara maos sumber panaliten dipunlajengaken nyathet data ingkang dipunbetahaken (Siswanto, 2014: 98).

Cara Analisis Data

Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika ngginakaken *analisis deskriptif* inggih menika kanthi cara (1) Data ingkang kapanggihaken dipunpantha miturut wujuding tembung kanthi cara njumbuhaken kaliyan *kriteria* wujuding tembung ingkang ngewrat polisemi wonten gegaran teori, (2) dipun*analisis* jinising tembung ingkang ngewrat polisemi kanthi cara njumbuhaken kaliyan *kriteria* jinising tembung ingkang ngewrat polisemi wonten gegaran teori, (3) *nganalisis tipe* gegayutan tegesing tembung ingkang ngewrat polisemi miturut *konteks* ukaranipun kanthi cara njumbuhaken kaliyan *kriteria tipe* gegayutan tegesing tembung polisemi wonten gegaran teori, (4) saklajengipun dipundamel dudutan.

Cara menika dipunginakaken kanthi ancas supados asiling panaliten samangke langkung cetha. Cara ngesahaken data menika ngginakaken *validitas triangulasi teori*, *validitas semantik kontekstual* saha *reliabilitas stabilitas*.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

1) Polisemi Awujud Tembung Lingga Jinising Tembung Kriya Tipe Pengelompokan Makna Sampingan

- (a) Ana ing taun 2016 Kabupaten Bantul dianggarke Rp. 132.000.000,00 kanggo **tuku** winih iwak arupa nila, tambra, tawes uga kepitung. (Dt: 55)
- (b) Bandha kena kanggo **tuku** keadilan lan kekuwasaan. (Dt: 55)

Tembung *tuku* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara ingkang beda. Bab kasebat saged dipuntingali tembung *tuku* ing ukara (a) ‘...kanggo **tuku** winih iwak arupa nila...’ wondene ing ukara (b) “...kanggo *tuku* keadilan lan kekuwasan”. Tembung ‘*tuku*’ ing ukara (a) ateges ‘*mundhut*’ wondene ing ukara (b) ateges ‘*nyogok*’ (*menyuap*). Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *tuku* kalebet tembung polisemi.

Tembung *tuku* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung lingga. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung lingga inggih menika boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep, saha boten dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *tuku* kalebet tembung lingga, amargi boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep saha boten dipuncambor.

Tembung *tuku* ingkang ngewrat polisemi adhedhasar jinising tembung, kalebet tembung kriya. Tembung kriya saged dipun*negasikaken* kanthi tembung *ora*, saged sumambung kaliyan tembung *anggone*, *olehe* saha saged mangsuli pandangan ‘*menapa ingkang dipuntindakaken dening subjek?*’. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *tuku* saged dipundamel *ora tuku*, *anggone tuku*, *olehe tuku*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *tuku* kalebet *tipe pengelompokan makna sampingan*.

Pengelompokan makna sampingan inggih menika teges pokok satunggaling tembung ingkang dipunginakaken kangge gegaran netepaken tegesing tembung adhedhasar *konteks* ukaranipun (Sudiro, 2014: 34). Saged dipuntingali bilih tembung *tuku* gadhah teges pokok ‘*mundhut*’ ingkang dipunginakaken gegaran kangge negesi teges *sampingan* inggih menika ‘*nyogok*’ (*menyuap*). Kalih teges kasebat gadhah gegayutan inggih menika sami-sami pikantuk satunggaling pirantos kanthi ngginakaken arta, wondene bedanipun saged dipuntingali saking lesanipun. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *tuku* kalebet *tipe* gegayutan tegesing polisemi *pengelompokan makna sampingan*.

2) Polisemi Awujud Tembung Lingga Jinising Tembung Aran Tipe Asosiatif Konstituen Keseluruhan

(a) “Kekendelane ngrangkul pesaing, ngajak lan nyedhaki wong-wong utawa pihak sing mungsuhi temah dadi kanca, sarta ora perdulen marang **swara** sing ngremehake lan ngeker-eker asmane, nuduhake Jokowi sosok pemimpin sing luar biasa.” (Dt: 62)

Tembung *swara* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi boten dipunginakaken kangge nedahaken teges pokokipun. Tembung *swara* gadhah teges ‘*kedhering hawa ingkang dipuntampi ing indera pamireng*’, wondene ing ukara “...ora perdulen marang **swara** sing ngremehake...” ateges ‘*manungsa/ tiyang*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *swara* kalebet tembung polisemi.

Tembung *swara* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung lingga. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung lingga inggih menika boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep, saha boten dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *swara* kalebet tembung lingga, amargi boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep saha boten dipuncambor. Tembung *swara* ingkang ngewrat polisemi adhedhasar jinising tembung kalebet tembung aran. Tembung aran saged sumambung kaliyan tembung *dudu* saha *ana*, boten saged sumambung kaliyan tembung *ora*. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *swara* saged dipundamel *dudu swara, ana swara, *ora swara*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *swara* kalebet *tipe asosiatif konstituen keseluruhan*. *Asosiatif konstituen keseluruhan* inggih menika satunggaling tembung ingkang dipunginakaken kangge nedahaken perangan ingkang langkung ageng saking *objek* ingkang dipunmaksud (Sudiro, 2014: 32). Saged dipuntingali bilih tembung *swara* gadhah teges pokok ‘*kedhering hawa ingkang dipuntampi ing indera pamireng*’ ingkang dipunginakaken kangge nedahaken ‘*manungsa/tyang*’. Teges ‘*manungsa/tyang*’ nedahaken perangan ingkang langkung ageng saking *swara* (*swara manungsa/pamanggih*). Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *swara* kalebet *tipe gegayutan tegesing polisemi asosiatif konstituen keseluruhan*.

3) Polisemi Awujud Tembung Lingga Jinising Tembung Aran Tipe Hubungan Anggota Kelas

- (a) Akeh panemu, kelompok iki oleh bantuan dhuwit lan **senjata** saka Amerika Serikat (AS) liwat pemerintah Pakistan.” (Dt: 68)

Tembung *senjata* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi boten dipunginakaken kangge nedahaken teges pokokipun. Tembung *senjata* gadhah teges ‘*pirantos kangge nanggulang musuh*’, wondene ing ukara “...bantuan dhuwit lan **senjata** ...” dipunginakaken kangge nedahaken ‘*rudal, pistol, granat*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *senjata* kalebet tembung polisemi.

Tembung *senjata* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung lingga. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung lingga inggih menika boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep, saha boten dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *senjata* kalebet tembung lingga, amargi boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep saha boten dipuncambor.

Tembung *senjata* ingkang ngewrat polisemi adhedhasar jinising tembung tembung aran. Tembung aran saged sumambung kaliyan tembung *dudu* saha *ana*, boten saged sumambung kaliyan tembung *ora*. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *senjata* saged dipundamel *dudu senjata, ana senjata, *ora senjata*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *senjata* kalebet *tipe hubungan*

anggota kelas. Hubungan anggota kelas inggih menika tegesing setunggal tembung ingkang dipunginakaken kangge nedahaken anggota hiponimipun saking tembung kasebat (Sudiro, 2014:34). Saged dipuntingali bilih tembung *senjata* gadhah teges pokok ‘*pirantos kangge nanggulang musuh*’, ingkang dipunginakaken kangge nedahaken ‘*rudal, pistol, granat*’. Teges ‘*rudal, pistol, granat*’ nedahaken anggota hiponimipun saking tembung *senjata*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *senjata* kalebet tipe gegayutan tegesing polisemi *hubungan anggota kelas*.

4) Polisemi Awujud Tembung Lingga Jinising Tembung Kaanan Tipe Derivasi Nol/ Kosong

- (a) Prastawa kekarone yaiku dina pengetan Hari Anak Nasional karo gerakan wong **tuwa** ngeterake anak ing dina sepisan sekolah akeh gandheng cenenge. (Dt: 56)
- (b) Biasane banjur mrangguli warga Kelor kang lagi panen salak kang wis gedhe- gedhe lan **tuwa**. (Dt: 06)

Tembung *tuwa* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara ingkang beda. Bab kasebat saged dipuntingali tembung *tuwa* ing ukara (a) “...gerakan wong **tuwa** ngeterake anak ...” wondene ing ukara (b) “...salak kang wis gedhe- gedhe lan **tuwa**”. Tembung *tuwa* ing ukara (a) ateges ‘*tiyang sepuh/ bapak ibuk*’ wondene ing ukara (b) ateges ‘*mateng/ wayahe dipunpanen*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *tuwa* kalebet tembung polisemi. Tembung *tuwa* ingkang ngewrat polisemi gadhah

wujud tembung lingga. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung lingga inggih menika boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep, saha boten dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *tuwa* kalebet tembung lingga, amargi boten karaketan wuwuhan, boten dipunrangkep saha boten dipuncambor.

Adhedhasar jinising tembung, tembung *tuwa* kalebet tembung kaanan. Tembung kaanan saged sumandhing kaliyan tembung *luwih, rada, paling* saha saged sumambung kaliyan tembung *banget*. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *tuwa* saged dipundamel *luwih tuwa, rada tuwa, paling tuwa, saha tuwa banget*.

Adhedhasar tipe gegayutan tegesing polisemi tembung *tuwa* kalebet tipe derivasi nol/ kosong. Derivasi nol/kosong inggih menika proses pandhapuking tembung kanthi boten ngraketaken wuwuhan satemah nedahaken jinising tembung dados ewah utawi ngasilaken teges *leksikal* ingkang beda sanadyan jinisipun sami (Sudiro, 2014:20). Saged dipuntingali bilih tembung *tuwa* gadhah teges pokok ‘*mateng*’ gadhah jinis kaanan (*adjektiva*). Saklajengipun tembung *tuwa* ing ukara (a) dipundhapuk kanthi derivasi nol/kosong satemah ateges ‘*tiyang sepuh*’ ingkang gadhah jinis aran (*nomina*). Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *tuwa* kalebet tipe gegayutan tegesing polisemi derivasi nol/kosong.

**5) Polisemi Awujud Tembung Andhahan
Jinising Tembung Kriya Tipe Hubungan
Asosiatif Kontiguitas Temporal**

- (a) “Manut SK, sekolah iki **ngadeg** ing tanggal 14 Juli 1981, kanthi jeneng SMP Negeri 2 Depok.” (Dt: 63)

Tembung *ngadeg* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi boten dipunginakaken kangge nedahaken teges pokokipun. Tembung *ngadeg* gadhah teges ‘*njejer jejeg*’ (*berdiri*), wondene ing ukara “...sekolah iki **ngadeg** ing tanggal 14 Juli 1981...” ateges ‘*wekdal nalika sekolahipun madeg*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *ngadeg* kalebet tembung polisemi.

Tembung *ngadeg* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung andhahan. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung andhahan inggih menika tembung ingkang sampun ewah saking tembung lingganipun amargi karaketan wuwuhan, dipunrangkep utawi dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *ngadeg* kalebet tembung andhahan, amargi karaketan ater-ater *N-* (*ng-*), *N-* (*ng-*) + *adeg*: *ngadeg*.

Adhedhasar jinising tembung, tembung *ngadeg* kalebet tembung kriya.. Tembung kriya saged dipun*negasik*aken kanthi tembung *ora*, saged sumambung kaliyan tembung *anggone*, *olehe* saha saged mangsuli pandangan ‘*menapa ingkang dipuntindakaken dening subjek?*’. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung

ngadeg saged dipundamel *ora ngadeg*, *anggone ngadeg*, *olehe ngadeg*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *ngadeg* kalebet *tipe hubungan asosiatif kontiguitas temporal*. Hubungan *asosiatif kontiguitas temporal* inggih menika wekdal nalika kadadosan satunggaling prastawa dipunginakaken kangge nedahaken tumindak ingkang gayut kaliyan prastawa kasebat utawi walikanipun (Sudiro, 2014: 34). Saged dipuntingali bilih tembung *ngadeg* gadhah teges ‘*njejer jejeg*’ (*berdiri*) ingkang dipunginakaken kangge nedahaken ‘*wekdal nalika sekolahipun madeg/kawiwitan dipunangge*’, utawi boten dipunginakaken kangge nedahaken prastawa nalika sekolahipun tumindak *ngadeg*. Kalih teges kasebat gadhah gegayutan inggih menika sami-sami nedahaken prastawa madegipun satunggaling pirantos, wondene bedanipun saged dipuntingali saking *konteks*ipun. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *ngadeg* kalebet *tipe gegayutan tegesing polisemi hubungan asosiatif kontiguitas temporal*.

**6) Polisemi Awujud Tembung Andhahan
Jinising Tembung Kriya Tipe Hubungan
Asosiatif Kontiguitas Temporal**

- (a) “Manut SK, sekolah iki **ngadeg** ing tanggal 14 Juli 1981, kanthi jeneng SMP Negeri 2 Depok.” (Dt: 63)

Tembung *ngadeg* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi boten dipunginakaken kangge nedahaken teges pokokipun. Tembung *ngadeg* gadhah teges ‘*njejer jejeg*’ (*berdiri*), wondene ing ukara “...sekolah iki

ngadeg ing tanggal 14 Juli 1981...” ateges ‘*wekdal nalika sekolahipun madeg*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *ngadeg* kalebet tembung polisemi.

Tembung *ngadeg* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung andhahan. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung andhahan inggih menika tembung ingkang sampun ewah saking tembung lingganipun amargi karaketan wuwuhan, dipunrangkep utawi dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *ngadeg* kalebet tembung andhahan, amargi karaketan ater-ater *N-* (*ng-*), *N-* (*ng-*) + *adeg*: *ngadeg*.

Adhedhasar jinising tembung, tembung *ngadeg* kalebet tembung kriya. Tembung kriya saged dipun*negasikaken* kanthi tembung *ora*, saged sumambung kaliyan tembung *anggone*, *olehe* saha saged mangsuli pandangan ‘*menapa ingkang dipuntindakaken dening subjek?*’. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *ngadeg* saged dipundamel *ora ngadeg*, *anggone ngadeg*, *olehe ngadeg*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *ngadeg* kalebet *tipe hubungan asosiatif kontiguitas temporal*. *Hubungan asosiatif kontiguitas temporal* inggih menika wekdal nalika kadadosan satunggaling prastawa dipunginakaken kangge nedahaken tumindak ingkang gayut kaliyan prastawa kasebat utawi walikanipun (Sudiro, 2014: 34). Saged dipuntingali bilih tembung *ngadeg* gadhah teges ‘*njejer jejeg*’ (*berdiri*) ingkang dipunginakaken kangge

nedahaken ‘*wekdal nalika sekolahipun madeg/kawiwitan dipunangge*’, utawi boten dipunginakaken kangge nedahaken prastawa nalika sekolahipun tumindak *ngadeg*. Kalih teges kasebat gadhah gegayutan inggih menika sami-sami nedahaken prastawa madegipun satunggaling pirantos, wondene bedanipun saged dipuntingali saking *konteksipun*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *ngadeg* kalebet *tipe* gegayutan tegesing polisemi *hubungan asosiatif kontiguitas temporal*.

7) Polisemi Awujud Tembung Andhahan Jinising Tembung Kaanan Tipe Derivasi Afiksasi

- (a) Diwiwiti saka prastawa Kemis Legi 17 Maret 2016 ing nalika kerusuhan ngambra-ambra krana kurang sabare para tahanan nunggu giliran mlebu sel tahanan sing **jerone** wis seg-segan. (*Dt: 23*)
- (b) Umbul kang mligi kanggo adus wong wadon **jerone** watara 1,5 m. (*Dt: 23*)

Tembung *jerone* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara ingkang beda. Bab kasebat saged dipuntingali tembung *jerone* ing ukara (a) “...para tahanan nunggu giliran mlebu sel tahanan sing **jerone** wis seg-segan” wondene ing ukara (b) “...kanggo adus wong wadon **jerone** watara 1,5 m”. Tembung *jerone* ing ukara (a) ateges ‘*salebetipun*’ wondene ing ukara (b) ateges ‘*ukuranipun saking dhasar*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *jerone* kalebet tembung polisemi.

Tembung *jerone* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung andhahan. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung andhahan inggih menika tembung ingkang sampun ewah saking tembung lingganipun amargi karaketan wuwuhan, dipunrangkep utawi dipuncambor. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *jerone* kalebet tembung andhahan, amargi karaketan panambang *-ne, jero + -ne : jerone*.

Adhedhasar jinising tembung, tembung *jerone* kalebet tembung kaanan. Tembung kaanan saged dipunrangkep utawi dipunwuwuhi ater-ater *sa- saha panampang -e (-ne)*. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *jerone* saged dipundamel *sajero-jerone*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *jerone* kalebet *tipe derivasi fiksasi*. *Derivasi afiksasi* inggih menika proses pandhapuking tembung kanthi ngraketaken wuwuhan satemah nedahaken jinising tembung dados ewah utawi ngasilaken teges *leksikal* ingkang beda sanadyan jinispun sami (Sudiro, 2014: 20). Saged dipuntingali bilih tembung *jerone* gadhah teges pokok ‘*ukuran saking dhasar*’ gadhah jinis kaanan (*adjektiva*). Saklajengipun tembung *jerone* ing ukara (a) dipundhapuk kanthi *derivasi afiksasi* satemah ateges ‘*salebetipun*’ ingkang gadhah jinis aran (*nomina*). Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *jerone* kalebet *tipe gegayutan* tegesing polisemi *derivasi afiksasi*.

8) Polisemi Awujud Tembung Rangkep Jinising Tembung Kaanan Tipe Pengelompokan Makna Sampingan

- (a) Desa Imogiri, Kecamatan Imogiri wektu iki gumregut mbangun desane kanthi **werna-werna** kegiyatan. (Dt: 13)
- (b) Permasalahan umat dina iki ora mung babagan kemelaratan lan kabodhohan wae ananging sangsaya **werna-werna** kayata kekerasan seksual, radhikalisme, LGBT lan penyimpangan ajaran agama kalebu ormas Gafatar. (Dt: 13)

Tembung *werna-werna* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara ingkang beda. Bab kasebat saged dipuntingali tembung *werna-werna* ing ukara (a) “...mbangun desane kanthi **werna-werna** kegiyatan” wondene ing ukara (b) “Permasalahan umat dina iki ora mung babagan kemelaratan lan kabodhohan wae ananging sangsaya **werna-werna**...”. Tembung *werna-werna* ing ukara (a) ateges ‘*maneka warni*’ wondene ing ukara (b) ateges ‘*kathah*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *werna-werna* kalebet tembung polisemi.

Tembung *werna-werna* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung rangkep. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung rangkep. Tembung rangkep inggih menika tembung ingkang dipundhapuk kanthi ngrangkep sedaya peranaganipun tembung, perangan wingking tembung, perangan ngajeng tembung saha karangkep kanthi paring wuwuhan. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani

bilih tembung *werna-werna* kalebet tembung rangkep, amargi dipundhapuk mawi ngrangkep sedaya perangan tembung, *werna+R: werna-werna*.

Adhedhasar jinising tembung, tembung *werna-werna* kalebet tembung kaanan. Tembung kaanan saged sumandhing kaliyan tembung *luwih, rada, paling* saha saged sumambung kaliyan tembung *banget*. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *werna-werna* saged dipundamel *luwih werna-werna, rada werna-werna, paling werna-werna, saha werna-werna banget*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *werna-werna* kalebet *tipe pengelompokan makna sampingan*. *Pengelompokan makna sampingan* inggih menika teges pokok satunggaling tembung ingkang dipunginakaken kangge gegaran netepaken tegesing tembung adhedhasar *konteks* ukaranipun (Sudiro, 2014:34). Saged dipuntingali bilih tembung *werna-werna* gadhah teges pokok '*maneka warni*' ingkang dipunginakaken gegaran kangge negesi teges *sampingan* inggih menika '*kathah*'. Kalih teges kasebat gadhah gegayutan inggih menika nedahaken kaananipun pirantos/prastawa ingkang gunggungipun langkung saking setunggal, wondene bedanipun saged dipuntingali saking *konteksipun*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *werna-werna* kalebet *tipe gegayutan tegesing polisemi pengelompokan makna sampingan*.

9) Polisemi Awujud Tembung Camboran Jinising Tembung Kaanan Tipe Asosiatif Atributif Keseluruhan

- (a) "Kemiskinan lan daya pangribawane jenerer (minuman keras, miras) sarta **endhog setan** (narkoba) campur dadi siji nyipta pribadi kaco sing ngubal dredah ing masarakat." (Dt: 18)

Tembung *endhog setan* ing ukara wonten nginggil kalebet tembung ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara ingkang beda. Bab kasebat saged dipuntingali tembung *endhog setan* ing ukara "...jenerer (minuman keras, miras) sarta **endhog setan** (narkoba)...". Tembung *endhog setan* ing ukara nginggil ateges '*narkoba*' wondene teges pokokipun inggih menika '*tigan saking setan*'. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *endhog setan* kalebet tembung polisemi.

Tembung *endhog setan* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud tembung camboran. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun tembung camboran. Tembung camboran inggih menika kalih tembung utawi langkung ingkang dipungandheng dados setunggal satemah nedahaken tembung saha teges ingkang enggal. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *endhog setan* kalebet tembung camboran, amargi dipundhapuk kanthi nggandhengaken tembung *endhog ingkang ateges tigan saha setan ingkang ateges setan, endhog+setan: endhog setan*. Tembung *endhog setan* nedahaken teges ingkang beda saking teges

pokokipun inggih menika *tigan saking setan*, wondene tegesipun ewah dados *narkoba*.

Adhedhasar jinising tembung, tembung *endhog setan* kalebet tembung aran. Tembung aran saged sumambung kaliyan tembung *dudu* saha *ana*, boten saged sumambung kaliyan tembung *ora*. Adhedhasar andharan kasebat satemah tembung *endhog setan* saged dipundamel *dudu endhog setan, ana endhog setan, *ora endhog setan*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi tembung *endhog setan* kalebet *tipe asosiatif atributif keseluruhan*. *Asosiatif atributif keseluruhan* inggih menikategesing tembung ingkang dipunginakaken kangge nedahaken satunggaling *subyek*, pirantos, utawi tumindak ingkang asipat sami. (Sudiro, 2014: 35). Saged dipuntingali bilih tembung *endhog setan* ing pethikan wonten nginggil dipunginakaken kangge nedahaken satunggaling pirantos (*narkoba*) ingkang gadhah sipat sami kados *endhog setan*. Sipat ingkang dipunmaksud inggih menika sedaya ingkang saking setan nuwuhaken kasangsaran, satemah '*narkoba* saged nuwuhaken kasangsaran inggih menika *kecanduan* saha tilar donya'. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *endhog setan* kalebet *tipe gegayutan* tegesing polisemi *asosiatif atributif keseluruhan*.

10) Polisemi Awujud Frasa Jinising Frasa Aran

Tipe Hubungan Asosiatif Spasial

- (a) "Salah sawijining adicara kang kagelar ing **sasi Sura** yaiku tradhisi ganti luwur kang ditindakake ing Makam Ki Ageng Pantaran." (Dt: 65)

Frasa *sasi Sura* ing ukara wonten nginggil kalebet frasa ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara saha teges pokokipun. Bab kasebat saged dipuntingali frasa *sasi Sura* ing ukara "...adicara kang kagelar ing **sasi Sura** yaiku tradhisi ganti luwur...". Frasa *sasi Sura* ing ukara wonten nginggil nedahaken '*satunggaling dinten ing salebeting sasi Sura*' wondene teges pokokipun inggih menika nedahaken '*nama satunggaling wulan*'. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih frasa *sasi Sura* kalebet frasa ingkang ngewrat polisemi. Tetembungan *sasi Sura* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud frasa. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun frasa. Frasa gadhah titikan saged dipunwiwaraken kanthi maringi tembung *iku, iki, kae* saha *kuwi*. Adhedhasar andharan kasebat *sasi Sura* saged dipundamel *sasi Sura iku, sasi Sura iki, sasi Sura kae, saha sasi Sura kuwi*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *sasi Sura* kalebet frasa.

Adhedhasar jinising frasa, frasa *sasi Sura* kalebet frasa aran. Saged dipunwastani bilih *frasa sasi Sura* wujud bakunipun inggih menika tembung aran *Sura*, wondene tembung *sasi* dipunsebat *atributipun frasa aran*. Frasa aran ugi saged dipundadosaken tembung *negatif* kanthi paring tembung *dudu/sanes*, saha boten saged sumambung kaliyan tembung *ora/boten*. Adhedhasar andharan kasebat *frasa sasi Sura* saged dipundamel *sanès sasi Sura* saha **ora sasi*

Sura. Adhedhasar sedaya andharan kasebat *frasa sasi Sura* kalebet *frasa aran*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi *frasa sasi Sura* kalebet *tipe hubungan asosiatif spasial*. *Hubungan asosiatif spasial* inggih menika tegesing tembung ingkang dipunginakaken kangge nedahaken pirantos, tiyang, utawi wekdal ingkang gadhah gegayutan (Sudiro, 2014: 28). Saged dipuntingali bilih *frasa sasi Sura* gadhah teges pokok ‘*nama satunggaling sasi (sasi Sura)*’ ingkang dipunginakaken kangge nedahaken ‘*dinten ing satunggaling sasi Sura utawi boten dipunginakaken kangge nedahaken sasi Sura*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih *frasa sasi Sura* kalebet *tipe hubungan asosiatif spasial*.

11) Polisemi Awujud Frasa Jinising Frasa Aran

Tipe Hubungan Asosiatif Kontiguitas Temporal

- (a) “**Perang Pasifik** sing ngatutake Jepang utawa Nipong nglawan Sekutu (kedadean saka Tiongkok, AS, Inggris, Australia, Walanda, Selandia Baru Kanada lan Uni Soviet utawi Rusia) iki dumadi ing Samodra Pasifik, pulaupulau ing jerone sarta dharatan Asia.” (Dt: 71)

Frasa perang pasifik ing ukara wonten nginggil kalebet *frasa ingkang ngewrat polisemi* amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara saha teges pokokipun. Bab kasebat saged dipuntingali *frasa perang pasifik* ing ukara “**Perang Pasifik** sing ngatutake Jepang utawa Nipong nglawan Sekutu ...”. *Frasa perang pasifik* ing ukara wonten nginggil nedahaken ‘*papan kadadosan perang*

wonten Samodra Pasifik’ wondene teges pokokipun inggih menika nedahaken ‘*nama satunggaling prastawa perang* inggih menika *Perang Pasifik*’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih *frasa perang pasifik* kalebet *frasa ingkang ngewrat polisemi*.

Tetembungan *perang pasifik* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud *frasa*. *Frasa* gadhah titikan saged dipunwiyaraken kanthi maringi tembung *iku, iki, kae saha kuwi*. Adhedhasar andharan kasebat *frasa perang pasifik* saged dipundamel *perang pasifik iku, perang pasifik iki, perang pasifik kae, saha perang pasifik kuwi*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *perang pasifik* kalebet *frasa*.

Adhedhasar jinising *frasa, frasa perang pasifik* kalebet *frasa aran*. Bab kasebat saged dipuntingali saking titikanipun *frasa aran* inggih menika bakuning *frasa awujud tembung aran* (Sasangka, 2011:144). *Frasa aran* ugi saged dipundadosaken tembung *negatif* kanthi paring tembung *dudu/sanes, saha boten* saged sumambung kaliyan *tembungora/boten*. Adhedhasar andharan kasebat *frasa Saudi Arabia* saged dipundamel *sanes perang pasifik saha *ora perang pasifik*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih *frasa perang pasifik* kalebet *frasa aran*.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi *frasa perang pasifik* kalebet *tipe hubungan asosiatif kontiguitas temporal*. *Hubungan asosiatif kontiguitas temporal* inggih

menika wekdal nalika kadadosan satunggaling prastawa dipunginakaken kangge nedahaken tumindak ingkang gayut kaliyan prastawa kasebat utawi walikanipun (Sudiro, 2014:27). Saged dipuntingali bilih frasa *perang pasifik* gadhah teges pokok ‘*nama satunggaling prastawa perang (perang pasifik)*’ ingkang dipunginakaken kangge nedahaken ‘*papan kadadosan perang inggih menika ing Samodra Pasifik*’. Kalih teges kasebat gadhah gegayutan inggih menika tembung Pasifik dipunginakaken kangge nedahaken papan saha nama satunggaling prastawa perang. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih frasa *perang pasifik* kalebet *tipe hubungan asosiatif kontiguitas temporal*.

12) Polisemi Awujud Frasa Jinising Frasa Aran *Tipe Hubungan Asosiatif Atributif Keseluruhan*

- (a) “Kanyatan, kasil gedhe saka Barcelona wektu iki disetor menyang pemerintah pusat sing ateges Catalunya mung dadi “**sapi perahan**”.” (Dt: 70)

Frasa *sapi perahan* ing ukara wonten nginggil kalebet frasa ingkang ngewrat polisemi amargi gadhah kalih teges ingkang beda. Bedaning teges dipundhasari *konteks* ukara saha teges pokokipun. Bab kasebat saged dipuntingali frasa *sapi perahan* ing ukara “...kasil gedhe saka Barcelona wektu iki disetor menyang pemerintah pusat sing ateges Catalunya mung dadi “**sapi perahan**”. Frasa *sapi perahan* gadhah teges pokok ‘*lembu ingkang dipunpedhet susunipun*’, wondene ing ukara wonten nginggil nedahaken ‘*negara Catalunya ingkang asipat kados sapi lembu*

(*namung dipunmanfaatken*)’. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih frasa *sapi perahan* kalebet frasa ingkang ngewrat polisemi.

Tetembungan *sapi perahan* ingkang ngewrat polisemi gadhah wujud frasa. Frasa gadhah titikan saged dipunwiyaraken kanthi maringi tembung *iku, iki, kae saha kuwi*. Adhedhasar andharan kasebat frasa *sapi perahan* saged dipundamel *sapi perahan iku, sapi perahan iki, sapi perahan kae, saha sapi perahan kuwi*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih tembung *sapi perahan* kalebet frasa.

Adhedhasar jinising frasa, frasa *sapi perahan* kalebet frasa aran. Frasa aran ugi saged dipundadosaken tembung *negatif* kanthi paring tembung *dudu/sanes, saha boten saged sumambung kaliyan tembung ora/boten*. Adhedhasar andharan kasebat frasa *sapi perahan* saged dipundamel *sanès sapi perahan saha *ora sapi perahan*. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih frasa *sapi perahan* kalebet frasa aran.

Adhedhasar *tipe gegayutan* tegesing polisemi frasa *sapi perahan* kalebet *tipe asosiatif atributif keseluruhan*. *Asosiatif atributif keseluruhan* inggih menikategesing tembung ingkang dipunginakaken kangge nedahaken satunggaling *subyek*, pirantos, utawi tumindak ingkang asipat sami. (Sudiro, 2014: 35). Saged dipuntingali bilih frasa *sapi perahan* ing pethikan wonten nginggil dipunginakaken kangge nedahaken ‘*negara ingkang gadhah sipat kados*

sapi perahan’, wondene *sapi perahan* gadhah teges pokok ‘*lembu ingkang dipunpendhet susunipun*’. Sipat ingkang dipunmaksud inggih menika namung dipunmanfaatkan kemawon. Adhedhasar andharan kasebat saged dipunwastani bilih frasa *sapi perahan* kalebet tipe gegayutan tegesing polisemi *asosiatif atributif keseluruhan*.

PANUTUP

Dudutan

Adhedasar asiling panaliten saha pirembagan gayut kaliyan polisemi ing rubrik pawarta salebetipun kalawarti Djaka Lodang wedalan warsa 2016 pramila saged dipunpendhet dudutan. Dudutanipun kados mekaten, wujuding *lingual* ingkang ngewrat polisemi ing salebetipun rubrik pawarta kalawarti Djaka Lodang wedalan warsa 2016 inggih menika awujud tembung saha frasa. Wujuding tembung ingkang ngewrat polisemi ing salebetipun rubrik pawarta kalawarti Djaka Lodang wedalan warsa 2016 inggih menika tembung *lingga*, tembung *andhahan*, tembung *camboran* saha tembung *rangkep*.

Jinising tembung saha frasa ingkang ngewrat polisemi ing salebetipun rubrik pawarta kalawarti Djaka Lodang wedalan warsa 2016 inggih menika tembung *kriya (verba)*, tembung *aran (nomina)*, saha tembung *kaanan/sipat (adjektiva)*. Tipe gegayutan tegesing tembung saha frasa ingkang ngewrat polisemi ing salebetipun rubrik pawarta kalawarti Djaka Lodang wedalan warsa 2016 inggih menika *tipe pengelompokan makna sampingan*, *tipe derivasi nol/kosong*, *tipe derivasi*

afiksasi, *tipe asosiatif konstituen keseluruhan*, *tipe hubungan anggota kelas*, *tipe hubungan asosiatif kontiguitas temporal*, saha *tipe asosiatif atributif keseluruhan*.

Pamrayogi

Panaliti ingkang ngrembag panaliten bab polisemi basa Jawi menika taksih sekedhik. Wonten panaliten menika namung migunakaken rubrik pawarta salebetipun kalawarti Djaka Lodang wedalan warsa 2016 kangge dhasaring panaliten kasebat. Pramila, kaangkah wonten panaliten salajengipun saged dipunrembag malih panaliten polisemi basa Jawi boten namung winates ing rubrik pawarta ananging saged ngginakaken crita sambung, cerkak, tembang lan sapanunggalipun.

KAPUSTAKAN

- Keraf, Gorys. (2004). *Diksi dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. (2011). *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua.
- Siswantoro. 2014. *Metode Panalitian Sastra Analisis Struktur Puisi*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Sudiro, dkk. (2014). *Polisemi dalam Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Balai Bahasa Yogyakarta.
- Sugiyono. (2006). *Metode Penelitian Kuantitatif Kualitatif dan R&D*. Bandung: Alfabeta.
- Sukmawati. (2008). “Polisemi dalam Bahasa Muna”. Bunga Rampai Hasil Penelitian Kebahasaan, hlm. 6-13.

Wijana, I Dewa Putu. (2008). "Polisemi Peranan dan Faktor-Faktor Penyebabnya". Simposium Internasional ilmu-ilmu homaniora III, hlm. 60-67.